

cúndia [S. xv, *AlcM*, Lacav.].

Del ll. *IRASCĪ*, per via popular cat. ant. *irèixer* o *-èixer* 'enfellonir-se': «ardiments e forma de la sanc --- donant lo cor abundància de sanc per tots los membres, en la qual abundància són enfortits los membres --- en lo qual enfortiment se forma e s'*irex* dret ardiment, lo qual mor per lo contrari», Lluïl (*Merav.*, *NCl.* iv, 115), de vegades també intr.: «¿Cuidats-vos que tota ira sia peccat? No pas, ans vos diré pus fort, que cas hi pot haver que no *irèixer* o no enfellonir-se seria peccat», Eiximenis (*DoComp.*, *NCl.*, 52); *l'InvLC* cita «qui se n'*irex*» en les *Màximes Morals* (*CoDoACA* XII), «que no-t vullés *irèixer*» en la *Pació* --- etc.

De la rima d'*irexen* amb *merexen* en el *Fortuna e Prudència* de Bernat Metge (*NCl.* x, 72.20) es dedueix, que contra la fonètica històrica (que demana *éř* com a resultat de ASC¹) el mot va passar a pronunciar-se amb la vocal oberta dels verbs, molt més nombrosos, en *-èixer* (-ÈSCERE). També apareix en les *VidesR* (gloss., en el vol. I); amb *a* pretònica: «si algú traurà coltell o spaa contra alcun, menaçaŋ o *iraxén*, do a la cort 60 sol. o perda la mà» en una ordenació eivisenca de c. al S. XIV (Macabich, *Feudalismo*, 23). També oc. ant. *iràisser*, judeesp. *erecer*. El tema de perfet fou *irasc* (< *IRASCUIT): «jamés no se n'*irasc* ni se'n torbà», Eiximenis (*Terç*, *NCl.* vi, 121; *VidesR*, cites en la *Morf.*; *irasc*, *irascui*, *irais*, Jacme Marc, *irasca*, *irascut* Aversó); *iresqués* en Desclot; i també hi hagué formes de SubjPres. en *-esques*, per la indicada analogia («no t'*iresques*, senyor, envés mi», *Marg.*, 124, *InvLC*).

Per via sàvia: *irascible* [Lacav.]; *irascibilitat*.

¹ No menys que en cast. antic: *yrada* Fernán González, 48; *-ado* San Ildefonso, 296; *Libro de los Exemplos*, 521; *Consolaciones del Ant.* Luna, 594; però també ja *airar*, *L. de B. Amor*, 163 etc. I basc *iradu* 'apressat' [1596], cast. ant. *irado* 'impetuós', *FnGonz.*, 140c, *DECH*, nota 2.

IRENARCA, compost del gr. *εἰρήνη* 'pau, tranquil·litat', amb *ἄρχω* 'jo mano'. □ 1.ª doc.: Lab. 1840.

Iretge, V. *heretge*

IRIS, pres del ll. *iris*, *-is*, i aquest, del gr. *ἴρις*, *ἰριδος*, 'arc de Sant Martí'. □ 1.ª doc.: c. 1460, *JRoig*.

«Ver Déu, hom, rey / --- / Ell, doncs, volent / complir sa empresa / --- / ab mort volc cloure / --- / en pal, bastó / mès a través / --- en alt alçada, / entrecreuada / --- / arc y senyal / celestial, / *iris* pintat / fon, lo posat / al firmament; / ell, fonament, / pedra molt ferma / ---» (*Spill*, 13891).

En termes de llenguatge popular, el meteor mai no s'ha anomenat, en català, altrament que amb el nom compost *arc de sant Martí*; però, en la llengua culta, també ha estat sempre admès *l'iris*, nom emfàtic (castellanisme intolerable, en canvi, seria barrejar les dues denominacions dient *l'arc iris*). En llengua culta i poètica s'ha usat sempre *l'iris*, no sols en el segle del

Renaixement (cita de Francesc Alegre en el *DAG.*), sinó des de la Renaixença: «Llavors, ab blana pluja d'or fi y fulla de liris, / l'horror y les tenebres esbulla 'l sol naixent, / y ab sos raigs coronant-se, y ab les tintes de *l'iris*, / pels ayres s'esbargen los núvols del Ponent», ja en l'*Atl.* de 1867 (i, amb poc canvi, 1878, ix, 47c). «Porta'm --- en un núvol nou, transformat en cèlica carrossa, duent per bandera el juganer zigzaguejar del llamp, i pintada de fresc amb els colors de *l'iris!*», Coromines-Kalidassa (*Vikramórvaçī* iv, 73, p. 99).

En l'acc. 'diafragma de l'ull', c. 150Q, Cauliac. Com a nom d'erba, '*iris* florentina', cf. Bertoldi (*ARom.* vi, 280ss.).

DERIV.: *Irisat* [1868, *SLitCosta*]; *irisar*: «De les Esqueres la brugent cascada, / entre 'l vert, cabellera destrenada, / que *irisa* 'l sol naixent ab sa llum d'or / ---», *Canigó* xi, 14c; *irisació* [1868]. *Iridaci*; *iridació*; *iridescent*. *Iridi*; *iridic*; *iriditis*. *Irita*; *iritis* (tots ells, *SLitCosta*). *Irona* (*Dfa.*), acetona extreta de l'arrel de *l'iris* florentina (Webster-M., s. v. *irone*).

CPT., amb l'element prefixat *irido-* (*Dfa.*); *iridectomia* [Lab. 1888].

²⁵ *Irla*, V. *illa* *Irona*, V. *iris*

IRONIA, pres del ll. *ironia* id., i aquest, del grec *εἰρωνεία* 'interrogació fingint ignorància', 'dissimulació', derivat de *ἐπεῖσθαι* 'preguntar'. □ 1.ª doc.: c. 1380, Eiximenis.

Per a *ironia* i *irònicament* veg. les cites del *Primer del Crestià* en el *DAG.*; Lacav. Sobre certs usos moderns dóna dades d'interès Spitzer (*LexiK*, 63, 159; *RFE* xvi, 153), però no sembla justa la seva tesi que d'aquí, com a deformació popular, vinguin ENRÒNIA i RÒNEC: vegeu els nostres articles i *DECH* (IRONIA). *Irònic* [Belv.]; *irònicament*, Eixim.]. *Ironitzar*. *Ironista*; *ironisme*.

⁴⁰ *Irós*, V. *ira* *Irracional*, V. *raó* *Irradiació*, *irradiar*, V. *raig* *Irreal*; *irrealitzable*, V. *real* *Irrebatible*, V. *batre* *Irreconciliable*, V. *consell/concili* *Irrecusable*, V. *acusar* *Irredent*, -empt, *irredentisme*, V. *redimir* *Irreductible*, V. *dur* *Irreemplaçable*, V. *plaça* *Irreflexiu*, V. *flectir* *Irrefragable*, V. *sufragar* *Irrefrenable*, V. *fre* *Irrefutable*, V. *refutar* *Irregular*, *irregularitat*, V. *regla* *Irreligiós*, V. *religió* *Irremeiable*, V. *remei* *Irremissible*, V. *metre* *Irreparable*, V. *parar* *Irrepreensible*, V. *rependre* (PENDRE) *Irreprotxable*, V. *reprotxar* *Irresistible*, V. *existir* *Irresolut*, -lució, V. *absoldre* *Irresponsable*, V. *respondre* *Irreverència*, *irreverent*, V. *vergonya* *Irreversible*, V. *revés* (VESSAR) *Irrevocable*, V. *revocar* (VEU) *Irrigació*, *irrigador*, *irrigar*, V. *regar* ⁵⁵ *Irrisible*, *irrisió*, *irrisori*, V. *riure* *Irrit*, V. *raó*

IRRITAR, 'excitar, causar ira', pres del ll. *irritāre* id. □ 1.ª doc.: c. 1390, Aversó (*Torcimany*: *irrite*, *irrita*, en rima amb *ermíta*, *escrúta*, *abita* etc., §§ 891, 452).